

где су марке продаване на тамошњој пошти²⁴. Затим је одлучено да се један део марака, колико је било могуће носити брдским путевима, пренесе до Пећи, где се завршава „званична“ историја марака из овог депоа: због немогућности да се даље транспортује депо поштанских марака је спаљен²⁵. Сачуван је један део оних марака које су издаване у поштама које смо у раду набројали. Постоји и велик број фалсификата, неке су штампане накнадно, а неке оригиналне су поништене украденим печатима пошта код којих се ове марке никако нису могле наћи у оптицају (рецимо постоје марке са жигом обреновачке поште). При евакуацији из Србије, затваране су све поште и поштанске станице у земљи, а крајем 1915. године затворене су и српске поштанске станице које су од средине 1915. године постојале у албанским градовима: Тирани, Елбасану, Пишкотеји и Подгаци²⁶. Окупациона власт је при обнављању поштанског саобраћаја у Србији, донела и нове поштанске марке, а 1917. године у Бугарској је штампано и посебно издање са сликама Велеса, Охрида, Демиркапије, Ђевђелије и манастира Св. Јован код Охрида, и натписима: „Блгарија-освободителна војна“ и „Свободна Македонија“. Нове српске марке штампане у Француској стигле су у Србију у новембру 1918. године, када се српска влада после ослобођења вратила у Србију²⁷.

Серија марака „Краљ Петар на бојишту 1914“ званично је била у употреби од 15(28) октобра, до средине (краја) новембра, данас се ова марка налази у свим већим каталозима марака у свету.

Овај наш рад је скроман покушај да скренемо пажњу на још један могућ историјски извор, поштанску марку, који нам пажљиво коришћен у комбинацији са другим историјским изворима, може помоћи да проширимо и обогатимо своја сазнања.

Summary

Vesna Dimitrijević

Analysis of the series of postage stamps „King Peter at the battlefield 1914., as the historic source

The series of postage stamps „King Peter at the battlefield 1914., was issued by the decision of the Serbian Government to commemorate Serbian victories at Cer and Kolubara. Stamps were printed in the improvised printing plant in Niš and were in official use since 28 October until the end November 1915. Stamps were not in widespread use in postal traffic, but in Priština were used as payment means instead of small change, which was in short supply. The greatest part of the printed sheets with these postage stamps was burnt during withdrawal of staff and archives of government organs near Čuprija. This series of postage stamps is also one of the first examples of the use of stamps as propaganda means, through appropriate artistic motives. This paper tries to introduce postage stamp as a historic source for future research.

24 Е. Дероко, „Издање за успомену на светски рат од 1915.“, (1936).

25 Исто.

26 Е. Дероко, „Пошта у Србији за време непријатељске окупације“, у: *Време*, 4.9. (1932).

27 Исто.

Најшаа Бука

УДК 323.12(=924)(497.11)“1933/1945”

Антисемитизам и критика антисемитизма у београдским брошурама 1933-1945¹

Апстракт: Датирање и ауторство брошура као основ одређивања промене односа власни и друштвених група према Јеврејима. Облици антисемитизма у садржајима брошура у зависности од аутора и периода у коме је објављена.

Период 1933-1941

Одмах после доласка Хитлера на власт и увођења првих антисемитских мера у Немачкој, београдска јавност је реаговала и објављене су брошуре у којима се те мере и оправдавају и нападају. Све до 1935. подстицај за објављивање брошура је тражен у Немачкој. Југословенске власти нису промениле свој однос према Јеврејима - они су били пуноправни чланови заједнице - а држава је омогућавала Савезу јеврејских вероисповедних општина прихватање и бригу о њиховој сабраћи, избеглицама из Немачке, али најчешће као путника у транзиту.²

Економским и политичким везивањем Југославије за Немачку у годинама од 1936. до 1939. све чешће су гласине да ће и Југославија увести антисемитске мере иако су то и представници владе и сам председник Милан Стојадиновић више пута демантовали.³ Реакција на такве гласине је био повећан број брошура

1 Брошура, средство масовног комуницирања, као историјски извор омогућава истраживачу да боље осветли поједине појаве и процесе или само друштво и његов развој. Период у коме се истражује ова тема је условљен доласком и трајањем Хитлера и његове странке на власти у Немачкој, јер су њихови антисемитски ставови одредили будућност Јевреја у Европи и Југославији. Политички догађаји су условили поделу на период 1933-1944. и 1941-1945, а Београд као просторни оквир дате теме је схваћан више као урбани микропростор, а не као престоница једне државе.

2 „Министар унутрашњих дела о пријему Јевреја избеглица из Немачке“, у: *Време*, 1. XII 1933.

3 „Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије VI конгрес“, *Извештај о раду у годинама 1933-1936*, Београд 1936, стр. 27, 28; - Писма упућена Милану Стојадиновићу у којима се тражи или осуђује евентуално увођење антисемитских мера 1938/1939, Архив Југославије (АЈ), фонд Милана Стојадиновића (37), кут. 22 а.ј. 179; - Молба Савеза за пријем г.г. Попса и Албале код М. Стојадиновића у фебруару 1938. АЈ 37-25/198; „Извештај Главног одбора Савеза јеврејских вероисповедних општина Краљевине Југославије VII конгресу 23. и 24. априла 1939“, Београд 1939, стр. 21.

у којима се разматрају основе и будућност антисемитског покрета у Европи и Југославији.

Прва година рата у Европи отежала је положај Јевреја у Југославији. Нова влада Цветковић-Мачек је, уз притисак Немачке, онемогућила прилив нових избеглица из Рајха, а оне које су се затекле у земљи биле су конфиниране по мањим местима. У октобру 1940. донете су прве антисемитске мере у Југославији - уредбе о забрани бављања одређеним делатностима (трговином и производњом прехрамбених производа) и о ограниченом упису ученика јеврејског порекла у школе и на факултете.⁴

динамика издавања брошура⁵

год. изл.	антисем.	критика
1933	1	1
1934	2	-
1935	-	1
1936	-	-
1937	-	1
1938	-	2
1939	2	-
1940	8	1
недат.	1	-
укупно	14	6

Промена става је омогућила отворену антисемитску кампању у штампи и разним публикацијама, али сада уз подршку власти⁶, тако да се број брошура антисемитске садржине повећао (8). Покушај да се одбране Јевреји јавном речју учињен је у само једној брошури.

Одређивање аутора или издавача брошура је представљао нов истраживачки проблем. Писци који су критиковали антисемитизам нису стрепели због свог имена на корицама дела, док њихових пет колега по перу није смело да остави писани траг о себи.⁷

Највећи број аутора и издавача брошура је припадник или симпатизер Југословенског народног покрета „Збор”.

4 Ј. Романо, „Јевреји у Југославији 1941-1945”, у: *Жртве геноцида и учесници НОР-а*, Београд 1980, стр. 12; - Б. Петрановић, „Историја Југославије”, I, Београд 1988, стр. 327.

5 Види списак брошура на крају рада.

6 *Ново време*, 17. X 1941.

7 То су брошуре: „Протоколи скупа Сионских Мудраца” издао Patrioticus, Београд 1934; - Jugoslavicus, „Комунизам у теорији и пракси”, Београд 1939; - „Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940.” Београд 1940 издање Збора бр. 9; - „Лажни вођа др Милан Стојадиновић...” б.м. 1940; - „И теби се обраћамо”, б.м.б.г.

издавачи брошура	
Збор	6 ⁸
Мале новине	2
Балкан	1
неформалне групе	1
самостални	4

аутори брошура	
припадници Збора	3
симпатизери Збора	2
остали	
- именовани	1
- псеудоними	2

Њихова издавачка делатност се нарочито развија од 1939. године, када покрећу библиотеку у којој објављују говоре и дела својих припадника. Од осам брошура објављених 1940. у издању „Збора” изашло је пет. Тако се „Збор” намеће као најјачи политички и организациони носилац антисемитских идеја у овом периоду. Међу осталим издавачима брошура доминирају новинске куће и новинари. Године 1933. и 1934. недељни лист „Мале новине” и њихов власник и уредник Миодраг М. Савковић издају брошуре „Зашто се Немачка брани од Јевреја?” и „Немачка и Јевреји” и најављују следећа издања новопокренуте библиотеке „Малих новина”.⁹ Редакција листа „Балкан” 1939. објављује „Протоколе”, износи своје мишљење о суђењу у Берну 1934/1935, на коме је доказивано да то није оригинални спис како су тврдили антисемити. Брошура Д. Смиљанића „Јевреји” припада библиотеци „Стварност”, коју је покренуо новинар Александар А. Стојковић који је био проосовински расположен.¹⁰ Професионалну делатност и ближе биографске податке о самом писцу брошуре није било могуће утврдити.

Међу малобројним брошурама противника антисемитизма налазе се такође новинари: Б. Петковић, аутор списка „Јеврејска стварност” сарадник је листа „Одјек”, а уредници зборника мишљења јавних радника „Наши Јевреји” су новинар Мића Димитријевић (Политика) и публициста Војислав Стојановић.¹¹ Лазар Б. Аврамовић који је први реаговао на антисемитске мере нациста, одржавши у масонској ложи „Побратим” предавање на ту тему био је угледан

8 Брошура „И теби се обраћамо”, б.м. б.г. чији је аутор члан или симпатизер „Збора” је према подацима из садржаја и графичкој опреми корица датирана у јесен 1940, после њихове забране.

9 Следеће издање су „Протоколи...” али се не може тврдити да су „Протоколе” који су објављени 1934. г. издале „Мале новине” јер и заменик државног тужиоца у решењу о забрани ове брошуре од 5. III 1935. г. истиче да су издавач и штампар непознати - АЈ Централни Пресбиро 82/207.

10 Припадност Смиљанићеве брошуре овој библиотеци је утврђена на основу графичког дизајна и штампарије брошуре „Лаж и истина”, Београд 1940, а у којој се налазе подаци о власнику и уреднику поменуте библиотеке; - А. Стојковић је 1941. г. био секретар листа „Време”, М. Бјелица, „Хроника Српског новинарског удружења 1881-1941”, Београд 1988, стр. 131.

11 Подаци објављени у брошурама; - За М. Димитријевића, М. Бјелица, *н.д.*, Београд 1988, стр. 127.

грађанин Београда, трговац, председник Јеврејске сефардске вероисповедне општине.¹² Биографских података о ауторима осталих брошура, Е. Б. Гајићу и Николи Б. Поповићу, нема.

Антисемитска брошура

Брошуре које је 1933. и 1934. објавио Миодраг М. Савковић су приказ и превод дела¹³ у коме се износе подаци о процентуалном учешћу Јевреја у немачкој држави по разним привредним гранама и областима. Спис је богато илустрован табелама и фотографијама богатих Јевреја, а свако поглавље је завршавано уоквиреним подацима о броју и проценту Јевреја у датој области. Иако је могао бити модел за писање брошура, у Београду, до почетка рата, ниједан аутор у свом делу није користио фотографски материјал ни табеле, а бледе сенке таквог приступа могу се наћи у брошури Д. Смиљанића „Јевреји“ и делу М. Васиљевића „Зборашки социолошки требник“.¹⁴

У предговору поменутих делима М. Савковић истиче да она треба да послужи као опомена домаћим Јеврејима да контролишу рад своје браће која нису рођена у Југославији. Ксенофобија, изражена у годинама кризе, која се манифестовала кампањом у штампи („Свој своме“, „Национална одбрана“...) могла се и директно усмерити на један народ.

Када се антисемитска кампања распламсала 1940. године, њени облици и лични ставови аутора су одредили теме и садржаје брошура. Тема је општа. Упознати становништво са светском завером Јевреја, објаснити му да су они творци политичких идеологија због којих национална заједница пропада. Сви аутори су противници идеја које је донела Француска револуција, па будућност народа виде у враћању идеализованим основама патријархалног друштва. Политички носилац таквих идеја је био „Збор“ Димитрија Љотића. Судбина овог покрета и његовог вође, који су 1940. објавили највише брошура у којима нападају Јевреје, утицала је на однос и будућност Јевреја у Београду. Толерисан од власти због свог антикомунистичког става, крајем 1940, после инцидента на Техничком факултету, под оптужбом да је финансиран из Немачке, „Збор“ је забрањен, а Љотић стављен у кућни притвор. Тим чином мења се и главни противник „Збора“: уместо комуниста, које нису могли да оптуже да утичу на власт, изабрани су Јевреји као неухватљиви, а увек и свуда присутни.

Анализом Љотићевих брошура „Драма савременог човечанства“ и „Сад је ваш час и област таме“ може се пратити промена овог односа. Прва је предавање које је он одржао у више места током 1939. године, а објављена је почетком 1940.¹⁵ Друга, са поднасловом „Ко и зашто гони Збор“, писана је у време

12 Лазар Б. Аврамовић, „Велика трагедија Јеврејства“, предавање одржано у ложи „Побратим“ 9. маја 1933; сведочење г. Александра Левина; *Гласник Савеза јеврејских вероисповедних општина 1933*, књ. 1 бр. 2, стр. 90; *Весник Сефардске општина* 1. X 1940.

13 „Зашто се Немачка брани од Јевреја? Шта кажују подаци из књиге др Катона“, Београд 1933; „Немачка и Јевреји“, Београд 1934.

14 Наслови филмова јеврејских стваралаца који се приказују у Београду, Д. Смиљанић, „Јевреји“, Београд 1940, стр. 15; - Процентуални приказ Јевреја по делатностима који је компилација података из годишњег пописа 1931. и књиге јеврејског аутора објављене у Француској. М. Васиљевић, „Зборашки социолошки требник“, Београд, 1940, стр. 175.

15 Најава изласка брошуре у „Билтену“ Збора 1. XII 1939, а у броју 43. од 16. IV 1940. најављује се четврто издање, уз напомену да је прво штампано у 15.000 примерака; - У допису шефа

Љотићевог бекства из кућног притвора. У „Драми...“ показује разумевање за Јевреје и њихову жељу да загосподаре светом, јер су вековима живели у потчињеном положају, а обећано им је да ће бити „изабрани народ“. После упознавања читаоца са чињеницом да им се нико до сада није супротставио, пропагандно вешто, уз дозу верске мистичности, истиче „Збор“ као јединог спасиоца који је изабран од Бога. Враћање основним духовним вредностима је једини задатак „Збора“, који уједно помаже и у борби против Јевреја. Борбу је требало водити на специфичан начин: разбијањем јеврејских планова и повратком особина српског народа као што су религиозност, идеализам и потчињеност једном води (Богу, краљу и домаћину).¹⁶ Свој став према Јеврејима аутор је објаснио још 1935, када је истакао да за једино решење јеврејског питања сматра оснивање државе у Палестини, додајући да се диви том „расно-биолошком, социолошком и религиозном чуду“.¹⁷ Актуелно питање тога времена, расе и њихову улогу Димитрије Љотић објашњава годину дана касније, када у чланку „Да ли смо фашисти?“, објављеном у „Отаџбини“ 5. XI 1936, тврди да не верује да је раса којој припада изнад осталих, предодређена за неку посебну улогу у историји човечанства. По њему, људи чине расу и они јој дају смисао, па тако свака од њих има свој задатак. Такво схватање потврђује биолог и антрополог Бранимир Малеш, који се средином тридесетих више посветио изучавању раних особина балканских народа, првенствено Срба и Хрвата. У брошури „О људским расама“ објављеној 1936, након предавања на Коларчевом народном универзитету, он истиче да „свака раса има своју вредност, у својој средини и у своје време... Грешни ко ставља расу изнад нације, ко искључује из народне заједнице све оне који припадају „ненационалним расама“.“¹⁸

Ускраћивањем слободе кретања после забране „Збора“, што је на њега, чини се, психолошки доста утицало, Љотић мења однос према Јеврејима оптужујући их да стоје иза његовог прогонства и да владају Југославијом.¹⁹ Дело је компоновано као супростављање мишљења „Збора“ и комуниста, односно Јевреја. О њима се аутор овог пута много оштрије и са ниподаштавањем изражава. Док су у првом делу имали само особину лукавости, сада су постали „лукави и притворни“, а у директним дијалозима које често користи, они увек „пиште или шиште“. Пут до нове, народне државе по идејама „Збора“ је „ликвидација“ утицаја масона, Јевреја и целог осталог духовног накота јеврејског.²⁰ Хитлер, који је у првој брошури био само несвесни пион у рукама Јевреје, сада је схватио њихове планове, али води рат из својих интереса.

Информативног одсека Централног пресбирија Министарству правде, 2. III 1940, истиче се да је одобрена продаја брошуре, јер је предавање одржано слободно, а Одсек „није нашао садржину коју треба илкриминисати“, АЈ ЦПБ 82/207.

16 „Али разбијте, ломите, крстите планове јеврејске... Не позивам вас да лупате јеврејске излоге, радње или главе... Позивам вас напротив да сваки излог, радњу или главу јеврејску поштујете онако као и излог, радњу или главу ма ког другог грађанина наше земље“, Д. Љотић, „Драма савременог човечанства“, Београд 1940, стр. 94, 97, 102.

17 „Дијалог с Јеврејима“, у: Отаџбина 13. X 1935; Љотићево дивљење проистиче из схватања да су Јевреји остали доследни у свим временима својој вери - то је управо оно што им други аутори замерају.

18 Б. Малеш, „О људским расама“, Београд 1936, стр. 61.

19 Д. Љотић, „Сад је ваш час и област таме“, „Ко и зашто гони Збор“, Београд 1940; - брошура је имала два издања; једно у библиотеци Збора бр. 10, а друго без библиографских података, уз напомену на крају текста да излази три месеца после забране „Збора“.

20 Исто, стр. 73.

Промена се могла уочити и у другим делима. У непотписаној брошури „И теби се обраћамо”,²¹ коју је аутор наменио „ситном сопственику”, читалац се упознаје са јеврејским циљевима, али је фразеологија која се при том користи много оштрија. Говори се о „јеврејско-капиталистичкој трпези/машини/егзекутиви”, „највећем паразиту света”, упоређују се са пантљичаром, а термини јудеокапитализам и јудеокомунизам постају основица у ратном периоду.

Најизразитије антисемитске ставове испољио је Д. Смиљанић у свом спису „Јевреји”. Градио је психолошку и друштвену личност Јевреја на основу цитата из Торе, Талмуда и „Протокола”. Њихове карактерне особине су материјализам и субјективизам из којих проистичу зеленаштво, криминал и мржња према другима. Као грађани су непоуздани и духовно уништавају сваку заједницу, јер контролишу све области у култури. Д. Смиљанић је једини од аутора који 1940. године истиче у свом делу Аријевце као вишу расу и Јевреје као нижу. Јевреји су, по аутору, настали „бастардирањем белосветског одмета, из расе кљакастих”.²² Расистичке ставове Аријеваца и њега самог образлаже на занимљив начин. Након што је прво утврдио да Јевреји немају религију, већ да су то, у шта они верују, расистички закони (теже стварању расно чистих породица, а подржавају мешање других, тако да ће ови пропасти), из чега следи да су расисти, једини начин да се Аријевци супротставе Јеврејима је да и они постану то исто.²³ Истицање одредаба Торе и Талмуда требало је да покаже разлику између хришћанске религије и јеврејске, да стави до знања да је заједнички живот немогућ, јер они хоће да униште „нашу душу, наше царство небеско”.²⁴ Због разарања народног духа они нису пожељни као суграђани, али аутор остаје недоречен - решење како их се ослободити није дато. Одговор се можда наслуђује истицањем да се Хитлер ослободио јеврејског утицаја, али не и на који начин.

Тема комунизам у Југославији и СССР потпуно ће се развити у ратном периоду, али карактеристика ових дела је да помињу Јевреје као творце и вође комунистичког покрета који је стран српском националном духу. „Збор” је и у овој области најактивнији. У његовој библиотеци су изашле брошуре М. Васиљевића „Истина о СССР” и „Зборашки социолошки требник” (о основним појмовима које члан „Збора” мора да зна - једна од одредница је комунизам), као и „Комунизам на Београдском Универзитету 1929-1940”, непознатог аутора који „документима”, тј. лецима и прогласима потврђује своја запажања и нуди решења.²⁵

21 И теби се обраћамо, б.м. б.г.

22 Д. Смиљанић, „Јевреји”, Београд 1940, стр. 29.

23 „Не може бити говора о нерасположењу једног или неколико народа према Јеврејима, него сви народи су непријатељи Јевреја. Према томе срж узрока оваквог односа не може пасти на терет свих народа света, већ на карактерне особине јеврејске расе... Његова приврженост ка својој вери и исповести није ништа друго него поштовање расних закона (у чему је суштина те вероисповести), Исто, стр. 5, 6.

24 Исто, стр. 12.

25 М. Васиљевић, „Зборашки социолошки требник”, Београд 1940, издање Збора бр. 4; Исти, „Истина о СССР”, Београд 1940, издање Збора бр. 8; „Комунизам на Београдском Универзитету 1929-1940”, са додатком писаним после народно-државног слома септембра 1941, Београд 1940, издање Збора бр. 9; - према подацима из предговора, ова брошура је била спремна за растурање, али је због забране „Збора” то одложено; - једно од понуђених решења у овој брошури је удаљавање професора Јевреја са Београдског Универзитета, *и.д.*, стр. 111.

У брошурама објављеним у периоду 1933-1940. само су назначени облици антисемитизма, који ће се у ратно доба развити. У тој врсти пропагандног штива нема директних напада на Јевреје суграђане, јер је таква врста кампање вођена у штампи. У време дозвољене кампање против њих, 1940, лист „Нови Балкан”, у периоду јул-септембар, доноси спискове њихових радњи у појединим улицама градова у Србији (почиње се са београдском Кнез-Михаиловом), а затим и бројеве телефона власника тих радњи. Брошура је очигледно схватана као средство погодно за упознавање друштвених слојева са темом општег карактера (светска завера Јевреја) која би држала пажњу читалаца увек новим приступом аутора. Верски и политички облици антисемитизма упућују, с једне стране, на (не)развијеност покрета и процену писаца шта понудити публици, а, с друге, и на саме вредносне системе читалаца.

Критика антисемитизма

Да ли постоји „јеврејско питање или проблем”? Ако постоји, да ли је онакво каквим га представљају званичне власти у Немачкој? Каква је будућност Јевреја у Европи и Југославији? - То су нека од питања на која су аутори покушавали да укажу јавности и понуде своја решења. При том време писања, идеолошки ставови и друштвени положај одређивали су начин и стил излагања, као и покушаје предвиђања даљег тока догађаја.

У емотивном иступу пред својим колегама Лазар Аврамовић види „јеврејски проблем” као изједначавање Јевреја у грађанским правима са осталим становништвом, што је било решено Француском револуцијом. Враћање Јевреја на статус пре тог догађаја, као што се чини у Немачкој, међународно је питање, јер се антисемитизам може врло лако, по аутору, проширити и на остале земље.²⁶ Писац те 1933. није веровао да се држава и њени грађани могу успешно супротставити том таласу.

Б. Петровић и Е. Б. Гајић у својим радовима праве разлику између „јеврејског проблема” и „јеврејског питања”. За првог, следбеника Марксових идеја и симпатизера совјетског поретка, постоји само „јеврејско питање” и то у два облика: „право јеврејско питање” које је само једно од постојећих друштвено-политичких питања чијим се решавањем побољшава економски положај јеврејског народа; „лажно јеврејско питање” се заснива на кривци Јевреја за постојеће стање у одређеној земљи.²⁷ Такав угао посматрања је онемогућио правилну процену стања у Немачкој и преценио моћ и утицај њене радничке класе. По Е. Б. Гајићу „јеврејски проблем” је друштвени проблем заснован на патолошким појавама и као акутно питање постоји у Европи.²⁸ У свом излагању он проверава сва тврђења антисемита у науци (социологији) и побија заблуде које се намећу.

Подстакнут законима донетим 1935. у Немачкој, којима Јевреји постају грађани другог реда, Никола М. Поповић, упознајући јавност са расистичком идеологијом, супротставља резултате савремене науке на том пољу, истакавши

26 Лазар Б. Аврамовић, „Велика трагедија Јеврејства”, б.м. 1933, стр. 6, 8, 11.

27 Б. Петровић, „Јеврејска стварност”, Београд 1937, стр. 26.

28 Е. Б. Гајић, „Југославија и јеврејски проблем”, Београд б.г., стр. 10; - датирање у 1938. и извршено је према датуму 5. X 1938, који се налази на крају поглавља „Уместо предговора”.

да однос према Јеврејима није унутрашње питање Немачке него светски проблем.²⁹

У свим брошурама писци који критикују антисемитизам виде услове за његов настанак у привредној кризи и социјалној беди, а као његове творце истичу владајуће слојеве чији је економски и политички положај угрожен, па желе да га сачувају, оптуживши Јевреје за постојеће стање.³⁰ Аутори посвећују посебну пажњу Немачкој и њеном односу према Јеврејима. Лазар Аврамовић види нацистичку идеологију као „чудовиште које мора угинути”, јер „се састоји из мржње и лажи” и којој је једини циљ протеривање људи да би „немачку расу очистили од духовног утицаја Јевреје” што је по њему немогуће.³¹ Сматрајући Немачку најекспониранијим представником тадашњег антисемитског покрета, Б. Петровић и Е. Б. Гајић, уношењем класне компоненте у своја разматрања тврде да ни положај Јевреја није исти; богати су поштљени, а мере се примењују само према онима из средњих и нижих слојева.³²

Време писања њихових брошура, 1937. и 1938. - пре „Кристалне ноћи” - могао је да потврди такве ставове.

Основе нацистичког антисемитизма његови критичари виде у расизму, чију научност оспоравају. По мишљењима „морално поколебаних и декласираних научника”, који по „потреби фалсификују науку, мистифицирају њене утврђене истине и својим научним ауторитетом морално подржавају сваки нартај на слободу и демократију народа”³³ резултати антропологије и биологије су злоупотребљени и политички интерпретирани. Н. Поповић је томе посветио цео свој рад, тврдећи да расе не поседују урођене особине као што су то говорили расисти. Али и он у објашњење проблема уноси своју приврженост Марксовим идејама. У његовој интерпретацији Маркса расизам је средство империјалиста, а рад једина човекова урођена особина.³⁴ Писац истиче да се одабрана раса не може створити, јер би морали да се врше експерименти у затвореном, а то је у супротности са људском природом. Такође, аутор сматра да би затим требало постићи договор међу свим народима на њима ће се вршити експерименти.³⁵ Људски ум тога времена није имао искуство човека после Другог светског рата и експерименти на живим људима, против њихове воље, били су им несхватљиви.

На питање какво је решење овог „проблема”, аутори нуде различите одговоре: оснивање властите државе је могућност да се води ефикаснија кампања против антисемитског покрета по Е. Гајићу, а по писцу „Јеврејске стварности” такво решење задовољава само више слојеве јеврејског народа који су га и наметнули. Борбу против антисемитског покрета треба водити тамо где он и постоји, а главну улогу у томе имаће радничка класа што се већ види у Немачкој, где радници, према ауторовим сазнањима, не поштују нацистичке мере.³⁶

29 Никола М. Поповић, „Постоје ли расе?”, Београд 1935, стр. 7.

30 Б. Петровић, н.д., стр. 26 и даље; - Е. Б. Гајић, н.д., стр. 10, 11, 29, 30; - Л. Аврамовић, н.д., стр. 16, 17.

31 Л. Аврамовић, н.д., стр. 6, 15.

32 Б. Петровић, н.д., стр. 50; - Е. Б. Гајић, н.д., стр. 72.

33 Е. Б. Гајић, н.д., стр. 36, 37.

34 Н. Поповић, „Постоје ли расе?”, Београд 1935, стр. 53, 57.

35 Исто, стр. 59.

36 Б. Петровић, „Јеврејска стварност”, Београд 1937, стр. 62.

Једно од питања која се нуде читаоцима је и могућност антисемитизма у Југославији. Писци брошура издатих 1937. и 1938. истичу да се државне власти не користе таквим начелима. Али Б. Петровић додаје да и поред тога овде постоје слојеви који прихватају антисемитске идеје и шире их. По њему то су фашистички и полуфашистички покрети међу којима нарочито апострофира „Збор” Димитрија Љотића, чију основу чине малограђани, а придружује им и националне покрете и католичко свештенство. Овом брошуром он се истовремено бори против тих снага, јер се плаши да би они једнога дана могли толико ојачати да би угрозили демократски поредак у Југославији.³⁷ Ни Е. Гајић не искључује могућност да се антисемитизам појави у Југославији, али једини начин је притисак споља. Аутор не образлаже ко би вршио притисак, али као унутрашњу брану томе наводи високу свест домаћег становништва и српску демократију која је „исконска, природна и урођена словенској души”.³⁸ Романгичарски расположеном писцу не смета да негира постојање урођених особина народима све док није у питању онај коме припада.

Дело „Јевреји у Југославији” Ристе Ст. Делића и зборник мишљења „Наши Јевреји”³⁹ покушавају да се, изношењем историје Јевреја у Југославији, тренутним положајем и цртицама из заједничког живота, боре против антисемитизма у земљи и свету.

Борба против таквих схватања је настављена и даље и најављивана су нова дела. „За демократију против фашизма” је нови наслов Б. Петровића, у коме ће бити изнето мишљење јавности о овом питању, а и друго издање брошуре „Југославија и јеврејски проблем” ће имати исти додатак. Као и ове две, ни друга свеска зборника „Наши Јевреји”, најављивана за „следећи месец” никада није објављена. Најаве да ће свако од ових издања имати делове у којима познате личности говоре о антисемитизму је покушај да се личним ауторитетом појединаца утиче на јавно мњење које је требало да се заинтересује за ово питање и устане у одбрану Јевреја.

На основу невеликог броја објављених брошура у истраживаном периоду и анонимности аутора који су се бавили овом темом може се закључити да она није превише пленила пажњу београдске јавности, као и да су мишљења о њој пласирана најчешће преко штампе. Развој политичких и националних односа у Краљевини Југославији је наметнуо друга интересовања и објекте напада. Дилема Срби/Хрвати или Јевреји, на овим просторима лако је решена.

Период 1941-1945

Распарчавањем Југославије после априлског рата, поступак окупационих власти према Јеврејима је био различит. На територији која је била под италијанском управом, све до њихове капитулације 1943, Јевреји су били релативно безбедни иако су били интернирани по логирима. На подручјима које је анектирао или окупирао Рајх, као и на територији Независне Државе Хрватске, према Јеврејима су врло брзо примењени расистички закони.

37 Б. Петровић, н.д., стр. 56.

38 Е. Б. Гајић, „Југославија и јеврејски проблем”, Београд б.г., стр. 16.

39 Риста Ст. Делић, „Јевреји у Југославији”, Београд б.г. - датирање у 1938, извршено према подацима из предговора, XII 1938; „Наши Јевреји”, Београд 1940.

У овом периоду у Београду су објављиване само брошуре антисемитске садржине. Брзина немачке ликвидације Јевреја и четворогодишња окупација су онемогућили и обесмислили сваки покушај протеста против такве политике овим путем.

Своје пропагандно искуство Немци су применили одмах после успостављања окупационе управе у Београду. Брошуре су биле један од штампаних пропагандних материјала којим је требало пацификовати становништво и указати му на узалудност сваког отпора. Извештаји са Источног фронта, на коме је совјетска армија губила, преплитали су се са наводима о злочинима комуниста у Србији и будућности која чека обичног грађанина ако они дођу на власт. Све је супротстављено благодетима живота у Немачкој, оличеним у веселим и једрим сељанкама или у активностима радника у слободно време.⁴⁰ Насупрот комунистима, СССР-у и савезницима, иза којих су стајали Јевреји, била је привредно и војно снажна Немачка, чије је представнике у окупационим властима српско грађанство требало мирно да прихвати.

Однос Немаца и становништва према Јеврејима, као и ток ратних догађаја одредили су теме брошура и њихову бројност. У 1941. години, у којој је објављено највише брошура антисемитске садржине, Јевреји су прво стављени изван закона, од краја августа до половине новембра сви мушкарци су били интернирани у логор на Бањици и код Топовских шупа, да би потом били убијени. У децембру је наређено хапшење и преосталог јеврејског становништва Београда (жене, деца и старци) и Србије, па су и они у периоду од фебруара до маја 1942. убијени, односно угушени гасом. У хватању и привођењу Јевреја учествовали су одреди „Јеврејске полиције“, који су припадали одељењу Специјалне полиције Управе града Београда, а егзекуцију су вршиле Немачке снаге.⁴¹ Оружане акције против окупатора, за које су у новинама најчешће оптуживани комунисти, и први порази немачке војске на фронтима условили су да највише брошура, те 1941, а и 1942. године, буде посвећено комунистима, СССР-у и савезницима.

динамика објављ.		т е м е					
год. изл.	антисем.	Јевреји	комун.	масони	говори	Савезн.	остал.
1941	26	8	11	3	4	-	-
1942	15	1	4	-	4	3	3
1943	5	-	1	1	1	-	2
1944	1	1	-	-	-	-	-
1945	-	-	-	-	-	-	-
недатир.	4	-	-	-	-	1	3
укупно	51	10	16	4	9	4	8

И у појединим тематским целинама је могуће вршити поделе. Тако би се, када је реч о комунизму, могло говорити о темама везаним за уређење СССР-а, комунисте у Србији и о теоријске поставке марксизма. У 1941. години шест дела

40 О разноврсности тема брошура видети у Јеврејској музеју, Архива кут. и - антисемитизам фасц. 1-9.

41 Ј. Романо, „Јевреји у Југославији 1941-1945, Жртве геноцида и учесници НОР, стр. 60.

је посвећено комунизму у Совјетском Савезу, три комунистима у Србији, а остала два општим разматрањима.⁴² У рубрици „остало“ налазе се брошуре у којима се за пораз Југославије у априлском рату оптужује генерал Душан Симовић, који је сматран за плаћеника Енглеца и масона; затим ту су и недатиране брошуре намењене првенствено српском сељаку, илустроване цртежима, које су га упознавале са његовим непријатељима или условима у којима живе сељаци у Сједињеним Америчким Државама, Енглеској и Немачкој.⁴³

Име писца или илустратора брошуре, издавач или подаци о месту и години издања нису били значајни за дневне пропагандне потребе. Иако су знали писце појединих брошура, њихова имена нису објављивана; она се губе у другом/трећем издању или појављују, уколико их није било у првом.⁴⁴ Аутори, осим чланова „Збора“, нису имали политичку тежину, односно били су највероватније службеници државних и окупаторских пропагандних органа.⁴⁵ Најактивнији иззваци су били управо ови органи иако нису наведени. Радни комитет Антимасонске изложбе, која је отворена у октобру 1941, тим поводом је објавио 16 брошура,⁴⁶ од којих 11 имају антисемитску садржину. Од великог броја брошура са темом комунизам неке су вероватно објављене поводом Антикомунистичке изложбе одржане у јесен следеће године. Издавачко предузеће „Југоисток“ је 1941. покренуло серију „Документи о СССР-у“, у којој су објављена дела „Стаљин, Јевреји, терор“ и М. Шкрибића „Доле маска“. Чланови „Збора“ су могли и даље да објављују своје списе у библиотеци Збора, па су у току 1941. и 1942. изашла четири дела антисемитске садржине.

Немачки утицај огледао се и у коришћењу фотографског материјала, цртежа и карикатура. Брошура „Јевреји у Србији“, коју је на крају потписао Лазар Прокић, илустрована је са две карикатуре, шест карата (о правцима сеобе Јевреја) и једном табелом (процентуално учешће у становништву), вероватно малим делом изложеног материјала на Антимасонској изложби. Поједина дела о комунизму приказују фотографски материјал о условима рада, живота или о

42 О СССР-у су писали: Н. Радуловић, „Истина о СССР“, Београд 1941; М. Шкрибић, „Доле маска“, Београд 1941; Стаљин, „Јевреји, терор“, Београд 1941; А. Јевђенијевић, „Зашто и како је 'ослобођена' жена у Совјетском Савезу“, Београд 1941; Ђ. Алексић, „Совјетски радник“, Београд 1941; „Духовни живот у СССР“, б.м. б.г.; - О комунистима у Србији: „Како су комунисти за- тровали нашу универзитетску омладину“, Београд 1941; Слободан Љ. Недељковић, „Комунисти против Срба и Србије“, б.м. б.г., издање Радног Комитета Антимасонске изложбе; - „О поставкама марксизма: Комунизам у теорији и пракси“, Београд 1941; „Капитализам новца и капитализам рада“, б.м. б.г.

43 „Ко је генерал Душан Симовић“, Београд 1942; „Узроци нашег пораза“, Београд 1942, - Збирка чланака објављених у „Новом времену“ у току 1941, у којима се за пропаст оптужују Врховна команда, масони и Јевреји; „Шта је у сну видео сељак Јован Петровић?“ „А што си учинио, а шта није требало да учиниш и шта ниси учинио“, а требало је, б.м. б.г.

44 Име Слободана Љ. Недељковића, аутора већ поменуте брошуре, нестаје у другом издању следеће године, 1942. - Псеудоним Jugoslavicus се губи у другом и трећем издању списа „Комунизам у теорији и пракси“, 1941. и 1942.; - Део брошуре „Јевреји у Енглеској, Француској и СССР“, објављеној 1941, следеће године се појављује као посебна брошура „Јевреји у Енглеској“, аутора Сл. Станковића

45 Сл. Станковић је био сарадник листова *Наша борба* и *Српски радник*; В. Драговић, „Српска штампа између два рата“, Београд 1956, стр. 353, 361; - Марко Шкрибић, аутор брошуре „Доле маска“ је сарадник *Обнове* и *Наше борбе*, исто стр. 356, 354; Т. Хс, аутор дела „Ко ће победити“, б.м. б.г. и „То је Енглеска“, Београд 1942, према анализи текста је странац, највероватније Немац.

46 *Ново време*, 25. X 1941.

изгледу људи у СССР, или показују жртве комунистичких злочина и њихове извршитеље у Србији.⁴⁷ Стрип-брошура „Провокатори на делу” из 1941. показује да иза свих напада на Немце стоји Јеврејин, али га после немачке одмазде „свесно” становништво хвата и одводи у непознатом правцу. Јеврејин који подстрекава на напад је приказан као убоји грађанин (пругасте панталоне, једнобојан сако), а становништво представљају Срби сељаци, кошчатог лица, обучени у чакшире и са шајкачама. Такво сликовно разликовање грађана Београда, Јевреја или Енглеза и сељака из унутрашњости Србије је потенцирано и у другим брошурама.⁴⁸

Рат је донео нове теме брошура. Поред Јевреја и комуниста, посебна пажња се посвећује масонима, који су оруђе Јевреја. Они су оптужени да су узроковали пораз Југославије у пролеће 1941. Посебан подстицај тој теми дала је Антимасонска изложба. Нова тема су и савезници, најчешће САД и Енглеска, које се такође оптужују да су под јеврејским утицајем.

У говорима Хитлера, који су објављени у Београду на почетку рата, објашњавало се ко је његов изазивач и подстрекач,⁴⁹ а како се рат одужио тежиште је стављено на борбу хришћанске Европе против болшевичке Русије.⁵⁰ Да би се становништво у окупираним земљама демотивисало за борбу против нациста, подвлачена је улога Јевреја у земљама на Западу, при чему је њихов друштвени поредак изједначаван са комунизмом. Исте теме су обрађивале и брошуре које су посебно говориле о Енглеској, САД или Француској.⁵¹

Организована антисемитска кампања је почела у јесен прве године окупације. Антисемитска изложба, која је тада организована, истицала је масоне, комунисте и Јевреје као нераздвојиву целину и потказивала становништву њихове суседе друге вероисповести. То је био начин да се оправдају мере које су предузете према Јеврејима и да се избегну питања „где су им комшије?”

Најактивнији писци у 1941. били су чланови „Збора”. Они су давали тон антисемитској кампањи, али на њеном челу, уместо Димитрија Љотића, били су Лазар Прокић, који се поново вратио у њихове редове и Миодраг Мојић, генерални секретар „Збора”. Прокић је био шеф пропаганде Антимасонске изложбе и аутор или писац предговора брошура објављених тим поводом.⁵² Задатак његових списа је стварање антијеврејског расположења, јер их неки Београђани жале и помажу им пошто не познају њихову активност.⁵³ Водећи читао-

47 А. Левђенијевић, „Зашто и како је 'ослобођена' жена у Совјетском Савезу”, Београд 1941; „Крвава листа комунистичких злочина”, Београд 1941; Исто, Београд 1942.

48 „Шта је у сну видео сељак Јован Петровић?”, б.м. б.г.; „Шта си учинио, а шта није требало да учиниш...”, б.м. б.г.

49 „Крвљу умрљани јеврејско-капиталистички ратни подстрекачи...”, „Историјски говор Адолфа Хитлера одржан пред Немачким Рајхстагом 19. јула 1940”, Београд б.г.; „Вођа Рајха открива право лице болшевизма”, Београд 1941.

50 „Говор вође Рајха пред Рајхстагом на дан 26. априла 1942.” Београд 1942; - овај говор је објављен и у брошури Адолф Хитлер, „У овој борби победиће на крају истина. Истина је, међутим, код нас”, б.м. б.г. - датум говора се налази на унутрашњој страни корица.

51 „Је ли рат започео у САД”, б.м. б.г.; Т.Хс., „То је Енглеска! Јесу ли Енглези пријатељи малих народа”, Београд 1942; Сл. Станковић, „Енглеска у рукама Јевреја”, Београд 1942.

52 „Јевреји у Србији”, б.м. б.г.; писац предговора за брошуре: „Јевреји у Енглеској, Француској и СССР”, б.м. б.г.; „Слободно задарство или масонерија-Тајне силе без маске”, Београд 1941; „Ко су они”, Београд 1941.

53 „Зато стварајмо изразито антијеврејско расположење... указујемо прстом на Јевреје”, „Јевреји у Србији”, б.м. б.г. стр. 32; „Ко су они”, Београд 1941, стр. 8.

це кроз вековну сеобу Јевреја и њихову историју на Балкану, аутор наводи да су разлози њихових сеоба најчешће били мотивисани личним жељама за пљачком иако су их понекад други народи протеривали.⁵⁴ Расне особине Јевреја су познате, па их Прокић и не наводи, а сва њихова делатност је заснована на Талмуду и погубна је за хришћанску културу. Питање ослобађања Срба од њиховог утицаја већ се нуди, мада аутор прекореве суграђане што очекују да им Немци и то реше: одвојити их од себе (жутим тракама, принудним радом) „док се не нађе начин да уопште нестану са нашег тла”.⁵⁵ Писац у свом излагању само прати мере које су нацисти предузели према Јеврејима у Београду. У време писања брошуре (август или септембар) њихова ликвидација још није извршена, али се интернирањем наслуђује.

Спис Милорада Мојића је 1941. доживео два издања. У библиотеци „Збора”, под редним бројем 13, изашао је, под насловом „Закони и дела Јевреја”, а у издању Комитета Антимасонске изложбе, као „Српски народ у канцама Јевреја”. Осим у наслову, постоје разлике и у поднасловима, чиме се потенцирало „господарење” Јевреја над Србима. У тексту се, уместо презенте у првом, користи перфект у другом издању - „Наш народ као роб Јевреја” насупрот „И српски народ је био роб јеврејски”.⁵⁶ У спису „Закони и дела Јевреја”, у предговору се истиче да му није циљ „да неку неосновану мржњу распаљује и неправедно оптужује”.⁵⁷ У другом је тај предговор изостављен, али је напоменуто да су власти забраниле његово објављивање 1940. и да „излази тек данас и то саображен приликама у Србији”.⁵⁸ Ширење антисемитске пропаганде, што је захтевао Лазар Прокић, настављено је. Основни циљ брошуре је да упозна читаоце са „несхватљиво страшним законима вере”.⁵⁹ Слично Д. Смиљанићу из предратног периода, и Мојић наводи да Јевреји имају урођене особине, а једна од најважнијих је тежња за уништавањем других народа. Све изнето аутор потврђује цитатима из јеврејских верских књига и наводи 80 њихових одредаба. За њега, као и за друге писце, Јевреји представљају компактну заједницу која је непроменљива. У другом делу брошуре проверава примену верских одредаба у садашњости, па тако долази до југословенске привреде. Први пут се у антисемитској брошури обрађује утицај Јевреја на економију у Југославији. Тај део је аутор радио на основу података из књиге Љубомира Косиера „Јевреји у Југославији и Бугарској”.⁶⁰ У овој књизи су обрађени и упоређени статистички подаци о учешћу Јевреја у економији две земље. Љ. Косиер, економиста и банкар, писао је ово дело без икакве зле намере, посвећујући га својим пријатељима Јеврејима, а Мојић је понуђени материјал искористио не наводећи порекло података, тако што је по слободној вољи бирао привредне гране које ће представити. У трећем, завршном делу аутор се враћа цитатима Талмуда и поново, као на почетку текста, истиче разлику између јеврејске и хришћанске религије,⁶¹

54 „Јевреји у Србији”, б.м. б.г., стр. 4.

55 Исто, стр. 32.

56 М. Мојић, „Закони и дела Јевреја”, Београд 1941, стр. 44; исти, „Српски народ у канцама Јевреја”, Београд 1941, стр. 20.

57 М. Мојић, „Закони и дела Јевреја”, Београд 1941, стр. 3.

58 Исто, стр. 3.

59 М. Мојић, „Српски народ у канцама Јевреја”, Београд 1941, стр. 3.

60 Љубомир Косиер, „Јевреји у Југославији и Бугарској”, Београд-Загреб-Љубљана 1930.

61 „Све ти је дозвољено; свака гадост, прљавштина, нечовештво; лаж, varaј... Јер има ствари која хришћанско срце и хришћанска душа не могу да схвате. Хришћански див је засењен светлошћу

наводећи да ће ова друга пропасти, па се стога „јеврејство, највеће зло данашњице... мора брзо и енергично онемогућити“.⁶²

Ову разлику потенцира и члан „Збора“ Никола Радуловић, у свом делу „СССР као оруђе јеврејства“.⁶³ Особине Јевреја потичу из времена када су писане њихове верске књиге у којима се нуди „царство земаљско“ насупрот хришћанској религији која говори о „царству небеском“.⁶⁴ Супротно другим ауторима тога доба, Н. Радуловић сматра да Јевреји нису измислили комунизам, већ да су га само прихватили да би остварили свој циљ - светску владавину. По њему, комунизам је постојао још у старом Египту и Грчкој, јер његова суштина је у друштвеним немирима и разарањима. Следећа два поглавља рада су посвећена утврђивању везе између СССР и Јевреја и доказивању да је такво уређење у супротности са руским духом, што је „Збор“ стално истицао. Поименично навођење Јевреја у управи и свим областима друштвеног живота и цитирање њихових изјава у којима се потврђује тежња за владавином, чест је поступак у делима која се баве уређењем СССР-а. Аутор ниже имена људи у политици, привреди и култури која су најчешће преузета из додатка „Протокола“ објављених 1934. године.⁶⁵

Метаморфоза Димитрија Љотића у расистичког антисемиту наставља се у том периоду. Он је објавио само три дела која се састоје од његових говора или чланака у новинама.⁶⁶ Од 1943, и у 1944. он истиче Аријевце, којима припада, као вишу, а Јевреје као нижу расу,⁶⁷ а реченица о „расно-биолошком, социолошком, политичком и религиозном чуду“ сада добија нови смисао, јер подвлачи апсолутну разлику између хришћанства и јудаизма. Јевреји су по њему највећи расисти на свету, а основ њиховог расизма налази се у њиховим верским књигама.⁶⁸ Љотић се овим својим последњим делом враћа теми коју је обрађивао пре рата, али са сасвим другачијим ставовима: антисемитизам који је имао основу у његовим религиозним и политичким схватањима еволуирао је у расистички. Наду у избављење он више не види ни у „Збору“, ни у нацистичкој Немачкој, већ једино у Богу и враћању хришћанској вери. Извесност краја рата није доносила победу његовим савезницима, па се борба против Јевреја и даље настављала. Иако је ова последња брошура имала циљ да подигне морал присталицама „новог поретка“, дефетизам који је при том Љотић испољио имао је супротне ефекте.

Дела која се баве уређењем Совјетског Савеза рађена су по једној матрици. Обрађују се грађанске слободе, политичка управа, положај сељака и радника,

својих истинских светих књига, па у тами добро не види. А горње заповести су заиста израз таме.“, *Исјо*, стр. 4, 5.

62 М. Мојић, „Закони и дела Јевреја“, Београд 1941, стр. 83.

63 Н. Радуловић, „СССР као оруђе јеврејства“, Београд 1941.

64 Исто, стр. 13, 14.

65 Додатак „Ко влада Русијом? Господари Русије у 1920. г.“, у: „Протоколима скупа Сионских Мудраца, Паклени план освојења света који изводе Јудео-масони“, издао Patrioticus, Београд 1934.

66 „Пут ка слободи“, говори Димитрија Љотића преко радија, Београд 1941; Д. Љотић, „Наш пут“, Београд 1942 - изабрани чланци објављивани у „Нашој борби“ у току 1942; Исти, „Позадина рата и њен господар“, Београд 1944 - предавања одржана у пролеће 1944. на Коларчевом Народном Универзитету; Љотић је писац предговора поменутом Радуловићевом делу и списа Г. Павловића, „Под шестокраком звездом“, Београд 1943.

67 Г. Павловић, „Под шестокраком звездом“, Београд 1943, стр. 9 - Предговор Д. Љотића.

68 Д. Љотић, „Позадина рата и њен господар“, стр. 21.

култура у свим њеним областима⁶⁹ и истичу његова суровост и супротност са руским духом. У брошурама које се баве теоријском поставком комунизма, марксистичким учењем, увек се наглашава да је његов творац Јеврејин који је поступао по захтевима своје вере. Ово се наглашава у брошури „Суштина и циљеви марксизма“ објављеној 1943, када се прави паралела између јеврејске религије и марксистичког учења, чиме жели да се докаже како је оно створено по верским обрасцима. Изабрано племе је замењено изабраном класом, тј. радницима, догма о доласку месије је замењена догомом о доласку светске револуције, оба су интернационална итд. Као и у осталим брошурама у ратном периоду, када говоре о јеврејској религији, аутори истичу да Јевреји себе схватају као „изабрану расу“, а не као „изабрано племе“, како се говорило пре 1941. године.

У прве две године окупације у Београду вођена је велика пропагандна кампања против Јевреја и комуниста. Нови расистички елементи који се користе кампањи имали су верску основу. Борба између Аријеваца и Јевреја је представљана као борба између хришћанства и јудаизма. У 1943. и 1944. години број објављених брошура је веома мали у односу на претходни период (6:45). Званично, Јевреја у Србији више није било, а развој ратних догађаја и капитулација Италије су пољуљали углед непобедиве Немачке, па су недостајале теме за нова издања.

У октобру 1944. Немци су се повукли из Београда, а нову власт је организовала Комунистичка партија Југославије. Политичке прилике нису дозвољавале иступе против Јевреја, а власт је имала друге, важније задатке него што је била осуда антисемитских ставова који су били изнети у брошурама.

БРОШУРЕ

Период 1933-1941

Критика антисемитизма

1. Лазар Б. Аврамовић, „Велика трагедија Јеврејства“, б.м. 1933.
2. Никола М. Поповић, „Постоје ли расе?“, Београд 1935.
3. Бранимир Петровић, „Јеврејска стварност“, Београд 1937.
4. Е. Б. Гајић, „Југославија и јеврејски проблем“, Београд б.г.
5. Риста Ст. Делић, „Јевреји у Југославији“, Београд б.г.
6. „Наши Јевреји“, Београд 1940.

Антисемитске брошуре

1. „Зашто се Немачка брани од Јевреја? Шта казују подаци из књиге др. Кагоа“, Београд 1933.
2. „Немачка и Јевреји“, Београд 1934.
3. „Протоколи скупа Сионских Мудраца-Паклени план освајање света који спроводе Јудео-масони“, издао Patrioticus, Београд 1934.

69 Ђ. Алексић, „Совјетски радник“, Београд 1941; „Духовни живот у СССР“, б.м. б.г.; „Руски народ под јармом комунизма, резултат 24 године бољшевичке владавине“, Београд 1942 и др.

4. „Протоколи скупова Сионских Мудраца, Паклни план освајања света који се изводе Јудео-масони”, издање редакције „Балкан” Београд 1939.
5. Jugoslavicus, „Комунизам у теорији и пракси”, Београд 1939.
6. Д. Смиљанић, „Јевреји”, Београд 1940.
7. М. Васиљевић, „Зборашки социолошки требник”, библиотека „Збора” бр. 4, Београд 1940.
8. Д. Љотић, „Драма савременог човечанства”, Београд 1940. – више издања, библиотека „Збора” бр. 6.
9. М. Васиљевић, „Истина о СССР”, библиотека „Збора” бр. 8, Београд 1940.
10. „Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940, са додатком писаним после народно-државног слома септембра 1941”, библиотека „Збора” бр. 9, Београд 1940.
11. Д. Љотић, „Сад је ваш час и област таме”, „Ко и зашта гони Збор”, библиотека „Збора” бр. 10, Београд 1940.
12. „И тебе и се враћамо”, б.м. б.г.
13. „Лажни вођа др Милан Стојадиновић и његове везе са Јеврејима, масонима и Интелигенс сервисом”, б.м. 1940.
14. „Историјски говор вође Рајха Адолфа Хитлера одржан пред немачким Рајхстагом 19. јул 1940”, Београд б.г.

Период 1941-1945.

Антисемитске брошуре

1. „Слободно зидарство или масонерија – Тајне силе без маске”, Београд 1941, издање Комитета антимасонске изложбе
2. „Ко су они?”, Београд 1941, издање Комитета
3. „Вјерозаконско учење Талмуда или огледало чивутског поштења, по немачком израдио Васа Пелагић”, 4^о, издање Комитета, Београд 1941.
4. М. Мојић, „Српски народ у Каицама Јевреја”, Београд 1941. издање Комитета
5. „Протоколи Сионских Мудраца или Јеврејска завера”, Београд 1941, издање Комитета
6. „Јевреји у Србији”, б.м. б.г., Београд 1941, издање Комитета
7. „Јевреји у Енглеској, Француској и СССР”, б.м. б.г., издање Комитета
8. „Јеврејско питање”, издање Комитета
9. „Духовни живот у СССР”, б.м. б.г., издање Комитета
10. „Капитализам новца и капитализам рада”, б.м. б.г., издање Комитета
11. Слободан Љ. Недељковић, „Комунисти против Срба и Србије”, б.м. б.г., издање Комитета
12. Н. Радуловић, „СССР као оруђе јеврејства”, Београд 1941, библиотека Збора бр. 11
13. Д. Љотић, „Пут ка слободи”, библиотека „Збора” бр. 12, Београд 1941.
14. М. Мојић, „Закони и дела Јевреја”, библиотека „Збора” бр. 13, Београд 1941.
15. „Како су комунисти затровали нашу универзитетску омладину”, Београд 1941.

16. „Крвава листа комунистичких злочина, Ко су целати спрског народа?” Београд 1941.
17. М. Банић, „Масонерија у Југославији”, Београд 1941.
18. „Комунизам у теорији и пракси”, Београд 1941. – репринт издања из 1939.
19. Ана Јевденијевић, „Зашто и како је 'ослобођена' жена у Совјетском Савезу”, Београд 1941.
20. Ђорђе Алексић, „Совјетски радник”, Београд 1941.
21. „Провокатори на делу”, Београд 1941.
22. „Вођа Рајха открива право лице болшевизма”, Београд 1941.
23. „Говор вође и канцелара Рајха Адолфа Хитлера пред немачким Рајхстагом 11. децембра 1941. о Рузвелтовој кривици за рат”, Београд 1941.
24. „Говор рајхслајтера дра Лаја, одржан 21. новембра 1941. у берлинској Спортској палати пред радницима припадницима 14 разних нација који живе и раде у Немачкој”, Београд 1941.
25. М. Шкрбић, „Доле маске”, „Документи о СССР” бр. 2, Београд 1941.
26. „Стаљин, Јевреји, терор”, „Документи о СССР” бр. 3, Београд 1941.
27. Сл. Станковић, „Енглеска у рукама Јевреја”, Београд 1942.
28. Т.Х.С., „Ко ће победити”, б.м. б.г.
29. Т.Х.С., „То је Енглеска, Јесу ли Енглези пријатељи малих народа”, Београд 1942.
30. „Узроци нашег пораза”, Београд 1942.
31. „Ко је генерал Душан Симовић”, Београд 1942.
32. „Комунисти против Срба и Србије”, Београд 1942 – репринт 1941.
33. „Крвава листа комунистичких злочина у Србији”, Београд 1942.
34. „Проглас вође Рајха немачком народу о Новој години 1942,” Београд 1942
35. Адолф Хитлер, „У овој бори победиће на крају истина. истина је међутим код нас”, б.м. б.г.
36. „Говор вође Рајха пред Рајхстагом на дан 26. IV 1942,” Београд 1942.
37. „Вођа Рајха пред старом гардом, говор одржан у Минхену 8. новембра 1942.”, б.м. б.г.
38. Р. Станимировић, „Енглеска каква се не види”, Београд 1942.
39. „Руски народ под јармом комунизма – резултат 24 године болшевичке владавине”, Београд 1942.
40. Д. Љотић, „Народни пут”, Београд 1942, библиотека „Збора” бр. 15.
41. „Комунизам у теорији и пракси”, Београд 1942.
42. Р. Станимировић, „Свештенство у обнови Србије”, Београд 1943.
43. „Суштина и циљеви марксизма”, Београд 1943.
44. V 1918-1943?, б.м. б.г.
45. Г. Павловић, „Под шестокраком звездом”, Београд 1943.
46. „Прокламација вође Рјаха”, Београд 1943.
47. Д. Љотић, „Позадина рата и њен господар”, Београд 1944.
48. „Шта је у сну видео сељак Јован Петровић а што нас учи стварност”, б.м. б.г.
49. „Шта си учинио, а шта није требало да учиниш и шта ниси учинио а требало је”, б.м. б.г.
50. „Изгуби ли Осовина Рат”, б.м. б.г.

51. „Je ли рат започео у САД”, б.м б.г.

Summary

Nataša Đuka

Anti-Semitism and its criticism in Belgrade brochures

The anti-Semitic campaign and its criticism in Belgrade in the pre-war period depended on political relations between Yugoslavia and Germany. It gains momentum in the year preceding the war, when the largest number of brochures were published. The political promoter of the campaign until 1941 is Zbor, and during the war - propaganda organs of the occupation administration. The contents of the brochures reveal religious and political forms of anti-Semitism, while the racist component was present in the 1941-45 period. The topics of the brochures are global Jewish conspiracy, Jews in the USSR, masons and German enemies at war. By contrast, the number of brochures which criticize anti-Semitism is small and limited to the period when rumors on introduction of anti-Semitic measures could be heard (1937-38). In these brochures, the authors discuss the existence of the „Jewish problem”, its topicality and future. Within a year under occupation Germans killed the entire Jewish population of Belgrade. Protest against such measures could be expressed only in whisper, and among good friends. That is why no brochures from this period criticize anti-Semitism.

БАШТИНЕ HERITAGES

Љубодраг Димић

Неки подаци о уништавању архивске грађе

Историчари савремене историје суочавају се са чињеницом да у обиљу историјских извора који свакодневно настају један знатан део остаје за њих неприступачан. Свесни да историје као науке нема ако не почива на историјским изворима, већина посленика струке живи са надом да ће прагматични, државни, национални, идеолошки, административни, професионални, лични разлози који условљавају забране и онемогућавају увид у документе с временом изгубити своју снагу и смисао. Тешкоће постају тешко савладиве тек са сазнањем да је део историјске грађе заувек изгубљен за историчаре, а с њом и могућност да наша знања о прошлости постану потпунија.

У првим годинама након Другог светског рата судбина архивске грађе била је крајње неизвесна. На том питању свесно и/или несвесно сучељавала се државна – бирократска свест склона да брине о сваком документу који настаје са инерцијама револуционарне – конспиративне свести склоне да уништава све оно што је по њеним критеријумима и важно и неважно. На примеру архивске грађе прокломовано и стварно исказивало се у свом најдрастичнијем облику.

Новој власти била је потребна хартија, али и простор у бројним установама, што се све најдиректније одражавало на бригу о архивалијама. Писана реч, као једно од најјачих средстава друштвене комуникације, нарочито је почела да добија значај са описмењавањем широких народних маса. Писана реч је третирана као инструмент револуције, основно средство васпитања и идеолошког утицаја на свест људи, утицајно и ефикасно агитационо оруђе које сугестивно изражава најактуелнија дневна питања, идеје, поруке, директиве. Партија је тражила да се писаном речју оперише као оружјем, да се примењује „вешто” и „хитро”, свуда где је то потребно, а посебно тамо где су политички утицаји најслабији. Хартија је тада постала стратешка сировина а старе архиве „драгоцена сировина за нашу индустрију хартије”. Процена да „старе архиве” у многим од новој власти потребних зграда „заузимају знатан део простора”